

Катя Зографова предлага музейно пространство „Литературно Габрово“

МИРЕЛА КОСТАДИНОВА

- Г-жо Зографова, когато четете Габрово, какви асоциации правите?

- Разбира се, първата асоциация е град на хумора и котките с отрязани опашки... Но понеже живея с/в литературата (в летните жеги работя върху второто издание на книгата си за бележитите жени), аз си мисля колко български знаят, че първата дипломирана българска лекарка Тота Венкова е от Габрово. Уви, не само паметта за нея е анемична, но и дарителските ѝ жестове. Например детският санаториум днес е в окаяно състояние... Иначе казано, аз задавам въпроса: Защо Габрово не се асоциира с големи български като нея?

- В Габрово са родени Светослав Миларов, Илия Ив. Черен, Христо Цанков - Деричан, Иван Андрейчин, Ран Босилек, Любомир Андрейчин, Дора Дюстабанова и още много имена от българската литература. В града няма нито една експозиция в музей, посветена на габровските писатели. Не е ли срамно това?

- Вторият Ви въпрос е продължение на първия. Бих отговорила, че е разбираемо, но едва ли е повод за гордост, че „смешното“ изяжда сериозното в духовния профил на този град... Защо да не се създаде едно музейно пространство като това в града на поетите - Стара Загора, което да се нарече „Литературно Габрово“? Впрочем, класическото литературно наследство на Ран Босилек чудесно би се вписало със своето „Патиланско царство“ тъкмо в територията на хумора и забавата за най-малките.

- От всичките писатели, които изброих, само Ран Босилек има паметник. Габровци не са направили дори една конференция в негова памет през последните тридесет години. Това как се нарича?

- Това се нарича... провинциално безхаберие, ако използваме негабровското си чувство за хумор. Като панагорка съм изострено критична винаги, когато в глобалните времена вида по-малките градове да се държат като духовни покрайнини - от липса на самочувствие, от липса на средства, от липса на знание за историята и отговорност към бъдещето. Габрово е град на образованието, следователно има мисия към знанието, на първо място за собствените си първенци!

- Вие работите в Къща-музей „Никола Вапцаров“. Какво интересно се съхранява там?

- Музеят на Вапцаров в София (защото има такъв и в Банско) притежава голямата част от ръкописното му наследство, безценни снимки, знакови вещи, прекрасна живописна сбирка. Пазим „предсмъртната“ тетрадка „Сампа“ с оригиналите на „Прошально“ и „Предсмъртно“, Световната

награда за мир с гълба на Пикасо (Вапцаров е единственият български писател, който я получава), книгата „Моторни песни“ със саморъчно вписаната от поета опасна дума „свобода“ в отрязания от цензура финал на „Огняроинтелигентска“...

Това, с което е различен този музей от другите, е, че той притежава не само автентична битова, но и модерна мултимедийна част! С кино- и изложбени зали, детска стая с пиано... Нарекла съм го „Високото пространство“ и в него се случват неустоими събития в динамичен дневен ред... Преди дни, в Нощта на музеите открихме изложбата „Светлописи по Яворов в последния дом на Вапцаров“ на известния български фотограф Николай Трейман.

- В Държавен архив - Габрово се намират документи на Вера Христова, а в него се съдържа непубликуван вариант на стихотворението „Хризантеми“ от Вапцаров. То е от кореспонденцията ѝ с Виолета Николова, намерено в архива на брат ѝ Халей, приятел на Вапцаров в Морското училище.

- От Вас научавам! Благодаря Ви за ценната податка! Това ранно стихотворение сякаш го е писал Лилиев, не Вапцаров... Много интересно би било да се сравнят вариантите му. Всъщност самата Виолета Николова е била приятелка, имала е кореспонденция с Бойка Вапцарова. Самата съпруга на поета свидетелства за това, но къде ли е останал архивът на Виолета Николова след смъртта ѝ?

- Скоро излезе от печат книгата Ви „Хроники на Вазовия род“. Кои са онези моменти, които най-силно преживявахте, докато пишехте?

- Бях изумена през какви горчила и исторически изпитания е минал този едновременно скромен и велик български род: като се започне от чумата през XVIII век и се стигне до гибелта на втория Иван (Киров) Вазов, осъден на смърт от т. нар. Народен съд, само защото е бил министър в предпоследното (царско) правителство преди 1944 година. Сякаш нищо от тежката ни историческа хроника не е било спестено на „Вазовата задруга“, затова и за периода на гонения и разселвания на рода по времето на тоталитаризма се мълчеше като за... срамна тайна. Когато разкрих мрачните, по-точно потулени страници на Вазовата сага, тя зазвуча не само по-истинно, но и някак душеспасително за читателите. Кристализира съдбовното послание: след всеки погром, след всяка „ссылка“

Катя Зографова е литературен историк. Родена на 11 май 1957 г. в Панагюрище. Завършила е българска филология в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. През 1989 г. печели конкурс и започва работа в Националния литературен музей в София. Години наред е директор на къща-музей „Никола Вапцаров“ (2002 - 2009), а от 2010 до 2016 година е директор на Националния литературен музей. После отново е главен уредник на къща-музей „Никола Вапцаров“.

Има над стотици публикации в печатните медии. Участва в над 40 научноизследователски сборници, съставя и преговаря книги, пише за български писатели и художници.

Участник и като консултант в документални филми за Елисавета Багряна, Никола Вапцаров, Димчо Дебелянов, Яворов, кафе-сладкарница „Цар Освободител“, литературните места на София.

От 2019 година по покана на Фондация „Прочети София“ води литературни разходки „Непознатите класици“ и „Непознатите бохеми“.

Книгата ѝ за Чавдар Мутафов е отличена с международната награда на Панаира на книгата в Ниш, а „Многоликата българка“ - с националната награда „Блага Димитрова“. През 2015 година е удостоена с националната награда за литературна критика „Нешо Бончев“ и със златна монета „Писменост“ на Съвета на европейската научна и културна общност „Творец на Панагюрище“. Нейни текстове са преведени на френски, италиански, английски, полски, гръцки и руски.

Членува в Съюза на българските писатели, Клуба на българските писатели, Дамски литературен салон „Евгения Марс“ и Женското патриотично дружество „Райна Княгиня“. Трудно могат да се изброят заглавията на нейните книги. Някои от тях са: „Интелектуалецът Емануил Попдимитров“, 2001; „Забравеният възрожденец Динко Зограф“, 2008 г.; „Любовен архив“, 2007; Никола Вапцаров: Претърпяване (Документална сага), 2009; „Неканоничният Вазов“, 2011; „Жените в Априлското въстание“, 2011; „Играещата със стихите. Елисавета Багряна“, 2013; „Знаменити. Забравени. Забранени“, 2015; „Словозографии“, 2017; „Световете на Яворов“, 2019.

Наскоро тя издаде книгата „Хроники на Вазовия род“, която бързо спечели читателите в цялата страна и скоро ще бъде представена в Габрово.

или пандемия Вазовци отново и отново строят чешми и градят храмове! Не само успяват да се вземат в ръце, да надмогнат покрусите, но и да дадат изстраданата си вяра на изтерзаните българи! Иван Вазов също гради високи храмове. Словесни. Защото какво друго, ако не храм е „Епопея на забравените“? Последното му патриотично заглавие, след две национални катастрофи, превъзвися мълчително от него, е... „Не ще загине“. Може би затова самите читатели настояват, че книгата ми трябва да влезе във всеки български дом, да се превърне в негов „Требник“.

- Какво е Иван Вазов лично за Вас?

- Вазов е моето „Отечество любезно“! Езикова гимназия в Пловдив, която завърших, се казваше „Иван Вазов“, модерната библиотека, в която четях в студентските си години, също носеше името на Патриарха... А продължението на „Хроники на Вазовия род“, което правя, се нарича „Вселената Вазов“... Аз съм един щастлив литературен каторжник на Вазови!

- Участвахте във филм, посветен на англичанката лейди Странфорд. Разкажете ни накратко историята на нейния сребърен медальон, който Вазов преподарява на Евгения Марс.

- Филмът за лейди Странфорд, най-обичаната от българите англичанка (може би повече от Мерсия Макдермот), е дело на Георги Тошев, безспорен майстор на биографията

жанр. Но без излишна скромност трябва да заявя, че след повече от 100 години мълчание първо в моите Вазови хроники бе публикувана снимка на саркралния медальон, който лейди Емили Ан Странфорд сваля от гърдите си, за да го подари в знак на благодарност за стихотворението, което ѝ е посветил през 1875 година Вазов. Тогава поетът е бил на 26 години. В залеза на дните си той преподава тази скъпоценна вещ (не заради метала, а заради сантименталната стойност на самия жест на английската аристократка) на вдъхновителката си Евгения Марс. След огласяването на притежателите му, наследничките на Вазовата муза и ученичка Лили и Мими Елмазови, медальонът на лейди Странфорд бе тържествено дарен (в присъствието на президента на Република България Румен Радев) на героичното село Петрич, където се е състояла единствената успешна битка по времето на Априлското въстание. Понякога книгите провокират историята, а хрониките са повече от хроники...

- Последното лутуване на Иван Вазов е в Плачковци. Какво ще ни разкажете за последния ден от живота му?

- Да, последното лято на Вазов... Както по време на безметежните дни в Плачковци, от които има запазени чудесни снимки, така и в последния си ден Вазов се е чувствал приповдигнат. Сутринта е направил обичайната си разходка в Борисовата градина, дори е отишъл да види недовършения

си паметник, с който започва алеята на славата, налична и днес.

Смъртта му е настъпила внезапно за него и за близките му, по време на обяд, на семейната трапеза, в кръга на Вазовата задруга, сред обичните хора... В някакъв смисъл това е лека смърт. Уви, около нея витаят пошли версии и фантазми, живи до ден днешен.

- Доколкото познавам творчеството Ви, другите Ви две литературни страсти са „световете на Яворов“ и „играещата със стихите Багряна“. Така ли е или се лъжа?

- Да, точно сте разчели моите страсти, но не трябва да пренебрегваме и колективните биографии, които са най-високото изпитание за един документалист. Но и в единичните портрети надграждам, търся обобщението, поуците. Когато пиша за Фани Попова - Мутафова или Никола Вапцаров (те са на двата идеологически полюса), неизбежно стигам и до тълкувания, често болезнени, на времената и режимите. А когато иде реч за родове като Вазовия, няма как да не задълбая в народопсихологически, исторически и социокултурни дълбини.

- Имате книга „Многоликата българка“. Коя е онази българка от историята ни, от която се възхищавате най-силно?

- Не е една моятка Българка, много са - и национално известни, и съвършено забравени, престъпно захвърлени в задния двор на историята... Имам новина - на път е 17-та

ми книга - „Бележити жени на България“ (защото в нея има и етнически небългарки като царица Елеонора).

Второто, преработено и допълнено с още четири века и повече от 30 нови героини - от Кера Тамара и Румена войвода, до Бистра Винарова - художничката експресионистка, съпруга на Симеон Радев, и Невена Коканова...

За пръв път пред Вас обявявам публично, че спечелих конкурса „Творчество и духовност в едно“ за 2021 година на Община Панагюрище, моя обичан роден град. Надявам се книгата да види бял свят до деня на народните будители.

- Вие правите чудесни литературни маршрути. В края на юни отведохте софиянци по стъпките на Пенчо Славейков и Мара Белчева. Какво показате и разказахте, което е малко известно за тях двамата?

- Литературните ми маршрути се разгръщат вече трета година. Започнах с „Непознатите класици“ и „Непознатите бохеми“, продължих с литературните „двойки“...

В пандемичната обстановка миналата година поведох няколко десетки почитатели „По стъпките на Иван Вазов и Евгения Марс“ в Борисовата градина, а въпреки нетърпимите горещини в последния ден на юни, се разходихме стотина човека - от площад „Славейков“ (някогашното „Кафене баши“), където е бил скромният дом на баща и син Славейкови - до ул. „Христо Белчев“ № 12, където някога е бил изисканият дом (с литературен салон) на Мара Белчева. Забелязахте, че самата улица носи името на съпруга на поетесата и преводачката, убит вместо Стефан Стамболов в кървавите времена на тогавашния политически режим.

Мисля, че целият сюжет на тази разходка е не само романтичен, но наситено духовен и ни дава пример за най-ярко възвисяване на българите в този безпрецедентен „брак на душите“, в който не се раждат човешки деца, а стихове и дори една епопея - „Кървава песен“... Но няма да разказвам всичко пригодно, феновете на „Литературни маршрути“ могат да видят записа от разходката на едноименния сайт.

- Какво е да се занимаваш ежедневно с литературна история? Сигурно знаете доста тайни около писателите ни, които делничните хора не познават?

- Да, с набирането на опит не наистина заприличаваме едновременно на литературни археолози, детективи, документалисти... Методично проникваме в тайниците на архивохранилищата (в изследването върху Вазовия род стигнах до фонд „Байн“ в Конгресната библиотека на САЩ и до грижливо пазени частни архиви като този на Румен Манов)... Лично аз пиша научнопопулярно, а това е доста трудно умение. Отказах се решително от скучното научнообразно боравене с историята и литературата, защото съм убедена, че строгите документи трябва да бъдат съчетание с чара на емоционалното, живо, леко писане.

- Йордан Радичков казва, че „писателят общува с Бога, но топи перото си в мастилото на дявола“. Как ще коментирате тези негови думи?

- Гениално е това Радичково прозрение! Мастилото на дявола не е черно, то е цветно! Това е образното, магично, закликателно редене на истории и думи, на които не можеш да устоиш с разума си... Мисля, че точно това е и тайната на всепо-успешните ми изследователски хроники - разказвам все повече като Словозографка!